

УДК 94:[29:35](477+498)"1944/1989"

Сергій Лучканин
 Доктор філологічних наук, професор
 Київський національний університет
 імені Тараса Шевченка

ЕВОЛЮЦІЯ РУМУНСЬКОГО КОМУНІЗМУ: ВІД СТАЛІНСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ ДО НАЦІОНАЛ-КОМУНІЗМУ НІКОЛАЄ ЧАУШЕСКУ

У статті винятково на основі румунських джерел та історіографії проаналізовано етапи становлення, розгортання, ідеологічну еволюцію румунської компартії: перебування на периферії румунського політичного життя в міжвоєнній Румунії; прихід до влади у 1944-1947 рр. за допомогою Радянської армії; жорстка диктатура сталінського зразка кінця 1940-початку 1960-х рр., позначена водночас і внутрішньопартійною боротьбою, що завершилася перемогою і встановленням одноосібної диктатури Георге Георгіу-Дежа (1945-1965), який не сприйняв хрущовську десталінізацію; соціалізм «із людським обличчям» (1962-1974) пізнього Георгіу-Дежа і раннього Ніколає Чаушеску; «комуністична монархія» Ніколає Чаушеску як поступова стагнація румунського комунізму з «націоналістичним ухилом» (1974-1989), що завершилося відкиданням радянської Перебудови, Грудневою революцією 1989 р. у Румунії з убивством Чаушеску та його дружини.

Ключові слова: Румунія, комуністична система, Георге Георгіу-Деж, Ніколає Чаушеску, Груднева революція 1989.

Історичне минуле надає ключ для розуміння сучасності – саме під таким гаслом – *Trecutul iluminează prezentul* («Минуле освітлює сучасне») – виходить у Румунії популярний часопис «*Dosarele istoriei*» («Анали історії»), який ознайомлює читачів із сучасним поглядом на різні історичні події, а також подає різноманітні історичні документи, донедавна заборонені. Після падіння режиму Ніколає Чаушеску 22 грудня 1989 року перед історичною наукою Румунії відкрилася можливість об'єктивного опису етапів еволюції комуністичної системи в Румунії та її репресивної машини, яка, будучи

безсумнівним породженням ленінського Комінтерну та сталінського «соціалістичного табору», мала деякі власні специфічні національні особливості, які ми хочемо й проаналізувати якнайоб'єктивніше (мета статті), показуючи як спільні моменти в історії комуністичного руху і комуністичної каральної системи в Румунії та в колишньому СРСР, а також акцентуючи й на тих відмінностях, що були породжені прагненням румунських комуністичних «вождів» подати власне розуміння комуністичної держави і відносин усередині «комуністичної співдружності».

Аж до завершення Другої світової війни Румунська комуністична партія (РКП), заснована радикальним крилом Румунської соціалістичної партії на її Генеральному конгресі в Бухаресті 8-12 травня 1921 року, перебувала на периферії румунського політичного життя. Від самого початку її не підтримував румунський народ (як, до речі, й український народ не підтримував більшовиків, адже навіть перший з'їзд КП(б)У взагалі відбувся в Москві 1918), оскільки румунська компартія ідентифікувалася як зі світовим Комінтерном, так і з ворожою позицією щодо Румунії Радянського Союзу, бо Ленін не визнав входження в 1918 р. Бессарабії до Румунії (хоча це рішення було ухвалене вищим законодавчим органом цієї колишньої губернії царської Росії – Sfatul țării (Рада Держави)) та наклав арешт на «румунську казну» (tezaurul românesc), яку було передано на зберігання до Москви в грудні 1916 р., коли столицю Румунії (воювала в Першій світовій війні з 1916 р. на боці Антанти) Бухарест було захоплено військами центральних держав. Постійна опіка Комінтерну румунської компартії та її позиція щодо бессарабського питання призвели до того, що РКП стали розглядати як іноземну антидержавну організацію, «знароддя» Радянського Союзу, що й змусило румунський уряд її заборонити 11 квітня 1924 р. Заборона тривала двадцять років і повністю паралізувала діяльність партії, чисельність якої коливалася від 300 членів (1927 р.) до трохи більше як 1600 чоловік (1925 і 1937 рр.), її третій – п'ятий з'їзди відбувалися за кордоном – у Відні (3-й, 1924 р.), Харкові (4-й, 1928 р.), Москві (5-й, 1931 р., останній у міжвоєнний

період), а Генеральними секретарями румунської компартії з кінця літа 1924 р. аж до весни 1944 р. були неетнічні румуни (як і українська компартія до 1953 р. була керована неетнічними українцями): 1924-1928 – угорець із Трансільванії Elek Köblös (з румунським псевдонімом Bădulescu), 1928-1931 – член Комуністичної партії України Віталій Холостенко, 1931 – орієнтовно до 1935/1936 – поляк Alexandru Stefanski (Gorun), червень 1936 (або 1935)- грудень 1940 – болгарин Ștefanov, а з грудня 1940 і до весни 1944 р. – трансільванський угорець Ștefan Foriș [3, р. 17-18, 21]. Румунська компартія в ті роки швидше за все являла собою невеличку групу, ніж власне політичну організацію парламентського типу, а її «героїчна діяльність» у 1920-1930-х рр., про яку так багато було написано в комуністичній Румунії, була не більш як міфом [6, р. 14-18].

Як відомо, Румунія вийшла з орбіти фашистської Німеччини і приєдналася до антигітлерівської коаліції 23 серпня 1944 р., коли на аудієнції в молодого короля Міхая (до речі, в червні 1945 р. нагородженого за цей сміливий вчинок найвищим радянським військовим орденом «Перемога») було заарештовано тодішнього військового диктатора Румунії Йона Антонеску внаслідок дій Національно-демократичного блоку Румунії (Blocul Național Democrat), який складався з Націонал-ліберальної партії (Partidul Național Liberal), Націонал-селянської партії (Partidul Național-Țărănesc), Соціал-демократичної партії (Partidul Social-Democrat) і Комуністичної партії (Partidul Comunist) при активній участі королівського двору (Curtea regală). Після цього акту компартія з'явилася на політичній сцені повоєнної Румунії, будучи очолюваною трьома групами: 1) які під час режиму Антонеску залишилися в країні і перебували в ув'язненні («Grupul din țară») у таборі Тиргу-Жіу: Георге Апостол (Gheorghe Apostol), Ніколає Чаушеску (Nicolae Ceaușescu), Мірон Константінеску (Miron Constantinescu), Александру Дрегіч (Alexandru Drăghici), Теохарі Джорджеску (Teohari Georgescu) та Александру Могіорош (Alexandru Moghioroș), на чолі яких стояв Георге Георгіу-Деж (Gheorghe Gheorghiu-Dej), колишній залізничник, якого ця група навесні

1944 р. проголосила Генеральним секретарем компартії (він, таким чином, став першим етнічним румуном, що її очолив). Друга група охоплювала комуністичних керівників партії, які наприкінці 1930-х – на початку 1940-х рр. знайшли політичний притулок у Москві і звідси отримали назву «Московське бюро» (Biroul de la Moscova): Васіле Лука (Vasile Luca (Laszlo Luka)), Леонте Реуту (Leonte Răutu (Lev Oigenstein)), Вальтер Роман (Valter Roman (Ernst Neulander)), яких очолювала Ана Паукер (Ana Pauker), член виконкому Комінтерну і керівник закордонного бюро РКП. Нарешті, третя група склалася з комуністів-ветеранів, які залишилися в Румунії і діяли нелегально: Штефан Форіш (Ștefan Foriș), якого Комінтерн назначив Генеральним секретарем РКП у 1940 р. та Лукреціу Петрешкану (Lucrețiu Pătrășcanu), який саме репрезентував РКП у Націонал-демократичному блоці, брав активну участь (єдиний з комуністів) у подіях 23 серпня 1944 р. і був автором знаменитого «Звернення короля до країни», яке виголосив король Міхай по радіо 23 серпня о 22.00. У перші три роки після цієї події всі три групи були відносно єдині в боротьбі проти давніх історичних партій парламентського типу – НЛП і НСП – за встановлення комуністичної диктатури в Румунії. Румунські історики називають період 23 серпня 1944 – 30 грудня 1947 р. як «перехідний період до комуністичного тоталітаризму» [5, р. 154-156].

Відразу після 23 серпня 1944 було сформовано уряди з військових і спеціалістів, які очолювали генерали Константін Сенетеску і Ніколає Редеску. У них під сильним радянським тиском були включені поступово представники компартії – Лукреціу Петрешкану (міністр юстиції), Г. Георгіу-Деж (міністр комунікацій), Теохарі Джорджеску (міністр внутрішніх справ) та ін. І хоча в Румунії, як було зазначено, комуністичний рух мав найслабшу традицію з усіх країн Центральної Європи, однак внаслідок присутності радянських військ, тиску сталінського керівництва, а також амбіцій румунських керівників компартії та наївності деяких людей, їхньої віри в можливість «легкого життя в комуністичному раю», кількість членів

румунської компартії стала невпинно зростати, досягнувши у 1947 р. близько 800 000 осіб. Після секретної місії заступника наркома закордонних справ СРСР Андрія Вишинського в лютому 1945 р. до Бухареста король Міхай був змушений 6 березня 1945 р. поставити на чолі уряду доктора Петру Гроза (Petru Groza) (США та Великобританія визнали цей уряд лише 4 лютого 1946 р.), який, хоча і був відомим політичним діячем міжвоєнного часу і не членом РКП, однак повністю діяв під диктовку комуністів, які поступово почали запроваджувати ті самі порядки, добре відомі нам з нашого недавнього радянського минулого – обмежувати свободу преси, «очищати» державний апарат від «буржуазних елементів», організовувати табори і тюрми для політичних в'язнів і т. д. Почалися перші процеси «народного трибуналу» – передусім над Йоном Антонеску (розстріляний у Жілава 1 червня 1946 р.), а потім – над лідерами історичних партій, зокрема, над Юліу Маніу (очолював НСП) восени 1947 р., якого було засуджено до пожиттєвого ув'язнення (хоча йому було вже за 70) і який помер у в'язниці м. Сігет у 1953 році. Вибори 19 листопада 1946 р., як виявилось після 1989 р., було сфальсифіковано комуністами на свою користь (їм приписали 70 % голосів і 349 місць з 414 у Зборах) [4, р. 313-314]. Поступово король Міхай («король-комсомолец») залишився останньою перешкодою на шляху повної радянзації Румунії як символ давнього демократичного порядку, тому його і змусили 30 грудня 1947 р. зректися престолу, погрожуючи в іншому випадку громадянською війною. У той же день Румунію було проголошено народною республікою, як тепер з'ясується, з порушенням навіть формальної законності [3, р. 73].

У цей перший період встановлення тоталітарного комуністичного суспільства в Румунії деякий час серед комуністів провідну роль відігравав Лукреціу Петрешкану, який очолював румунську делегацію у вересні 1944 р. в Москві на переговорах про перемир'я (укладене в ніч з 12 на 13 вересня 1944 р.), на яких поведився з гідністю, наважуючись навіть дискутувати з В.М. Молотовим. Л. Петрешкану був також одним із тих, хто представляв

румунську делегацію на Паризькій мирній конференції в лютому 1947 р. і якому вдалося відстояти возз'єднання Північної Трансільванії з Румунією (було ліквідовано наслідки Віденського диктату 1940 р., за яким Гітлер і Муссоліні віддали угорському диктатору Хорті Північну Трансільванію включно з м. Клуж), Бессарабія і Північна Буковина були офіційно передані тоді СРСР. Для Л. Петрешкану характерна позиція націонал-комуніста парламентського типу, якому приписують фразу: *Înainte de a fi comunist, sînt român* («Перед тим, як бути комуністом, я румун»). Однак офіційно на першій національній конференції РКП 16 жовтня 1945 р. Генеральним секретарем був обраний Г. Георгіу-Деж, а секретарями – Ана Паукер і Теохарі Джорджеску, які втрьох насправді й керували Румунією до 1952 р. Лукреціу Петрешкану, хоча й користувався широкою підтримкою в рядах інтелектуалів партії, однак не був уведений до секретаріату.

Період 1948-1962 рр. у румунській літературі отримав назву «*obsedantul deceniului*» («темне десятиліття»), коли румунська комуністична влада повністю переймала класичний радянський сталінізм з усіма його похідними: індустріалізація будь-якою ціною; колективізація сільського господарства, Георгіу-Деж так відповів селянам: *De moarte și de colhoz nu puteți scăpa* («не врятуєтеся від смерті та від колгоспу») [7, р. 156]; марксизм-ленінізм у його сталінському тлумаченні як єдино визнана ідеологія; утвердження «керівної і спрямовуючої» ролі компартії в цій тоталітарній державі; масові репресії, процеси над «ворогами народу» («*dușman al poporului*»); суцільне обмеження діяльності православної церкви та повна заборона греко-католицької за радянським зразком 1 грудня 1948 р., заборона викладання релігії в школах і вишах; депортації населення (зокрема, румунів, сербів, німців – усього понад 40 тисяч осіб – на початку 1950-х рр. із західного Банату в «негостинний» і слабо населений Береганський степ, на півдорозі між Бухарестом і Чорним морем); створення концентраційних «трудових таборів» і в'язниць для політв'язнів. Найвідомішими і найстрашнішими були дві в'язниці: 1) у м. Сігету Мармаціей (*Sighetu*

Marmației) на півночі Марамурешу, в безпосередній близькості до СРСР, де утримувалися найнебезпечніші опоненти комуністичного режиму – чотири колишніх Прем'єр-міністри, серед них Юліу Маніу, керівник Націонал-селянської партії, Константін Бретіану, керівник Ліберальної партії, єпископи римо-католицької і греко-католицької церков та ін. – близько 180 членів керівної еліти міжвоєнної Румунії (ця в'язниця функціонувала до 1974 р., зараз там розташований Меморіал жертв комунізму й Руху Опору (Memorialul victimelor comunismului și al Rezistenței)); 2) тюрма у м. Пітештах (Pitești), особливо страшна, оскільки там з метою «комуністичного перевиховання» застосовувалися особливо нелюдські тортури і навіть психотропні засоби на зразок «лікування» електричним шоком та ін. [7, р. 406-408]. Тільки за офіційними даними, кількість політичних в'язнів, засуджених у період 1955-1964 рр. за «ворожу діяльність стосовно безпеки держави», сягала таких показників: 6.406 (грудень 1955 р.); 10.125 (грудень 1958 р.); 17.613 (січень 1960); 13.017 (грудень 1962); 8.875 (грудень 1964).

Самоочевидним є те, що у другій половині 1940-початку 1960-х рр. Румунія була піддана надзвичайно сильній ідеологічній радянській з боку «великої країни перемігшого соціалізму». Lumina vine de la răsărit! («Світло йде зі сходу!») – змушений був заявити тоді Тудор Аргезі (1880-1967), визначний румунський поет, «існування» якого режим помітив лише після цієї вимушеної «декларації». У 1948 р. СРСР анексував Зміїний острів. Російська мова стала обов'язковою у школах, як і марксизм-ленінізм у сталінській інтерпретації; стародавнє місто Брашов 1950 р. було перейменоване в місто Сталін (ця назва зберігалася до 1960 р.), а 70-річчя радянського диктатора 21 грудня 1949 р. святкувалося з особливою помпою; було видозмінено орфографію румунської мови з метою «приховати» її романське походження, саме слово România (від Roma) стали писати в 1953-1965 рр. як Romînia; в гуманітарній сфері набула широкого поширення концепція Михайла Роллера (Mihail Roller) з демонстрацією «напівслов'янського характеру румунської мови» і т. п.

Румунський народ у переважній більшості не мирився з насильницькою радянізацією і сталінізацією. Так, Румунія була єдиною державою радянського блоку, де існував збройний опір у горах (Бучеджь, Фегераш, Черней), що тривав до 1962 р. – щось на зразок боротьби УПА в Західній Україні в повоєнні роки. Вона підкріплювалася сподіванням на допомогу з боку англо-американців («*vin americanii*», «*vin ăştia*» – «прийдуть американці», «прийдуть ці» – говорилося серед учасників цих визвольних змагань), однак ще в Ялті 1945 р. Сталін, Рузвельт і Черчіль домовилися про «сфери впливу», згідно з чим для Румунії відводилося 90% радянських інтересів. У підпіллі існувала і вела боротьбу греко-католицька церква. Комунізм лишився неприйнятним для румунської спільноти як режим, силою насаджений «хваленим Радянським Союзом».

Методи, які використовувала компартія для знищення опозиції в усій країні і забезпечення влади комуністичного режиму, поступово стали використовувати її керівники для боротьби за владу у внутрішньопартійній боротьбі, яка за своїм змістом і суттю дуже нагадувала «внутрішньопартійну боротьбу» у ВКП (б) у 1920-початку 1930-х рр. – радянська «модель» прикладалася й тут. 21-23 лютого 1948 р. відбувся 1-й з'їзд Румунської робітничої партії (*Partidul Muncitoresc Român*), на якому Румунська соціал-демократична партія була «об'єднана» (насправді – поглинута) Комуністичною партією (до назви «Румунська комуністична партія» знову повернулися в 1965 р., що повною мірою говорить про «поглинання» соціал-демократів комуністами), а Г. Георгіу-Деж був знову обраний Генеральним секретарем, якого «опікав» Секретаріат у складі Ани Паукер, Васіле Луки та Теохарі Джорджеску, набув поширення вислів: *Ana, Luca, Teo, Dej - bagă sprăima în burgheji* («Ана (Паукер), Лука (Васіле), Тео (Теохарі Джорджеску), Деж наганяють страху на буржуїв»). Спершу вони разом виступили проти Лукреціу Петрешкану, звинуваченого в «шовінізмі» (національному ухилі), арештованого в серпні 1948 р. і знищеного після закритого процесу у 1954 р., а потім надійшла черга Ани Паукер, Васіле Луки та Теохарі Джорджеску,

яких на пленумі ЦК 29 лютого-1 березня 1952 р. звинуватили в «правому ухилі», космополітизмі, трохи згодом усіх трьох виключили з партії, а В. Лука був пожиттєво ув'язнений, підданий жорстоким тортурам.

Г. Георгіу-Деж не прийняв критику культу особи Сталіна М.С. Хрущовим на XX з'їзді КПРС в лютому 1956 р. («nu avem pe nimeni de reabilitat post mortem» «у нас немає кого посмертно реабілітовувати», – заявив він [7, р. 155]) і розпочав політику поступового дистанціювання від СРСР (також стала знаменитою фраза Георгіу-Дежа «Nici să nu sărim peste cal, nici să nu învîrtim sabia lui Damocles în vînt», тобто «не стрибаймо через коня, не махаймо даремне Дамокловим мечем», дистанціюємося поволі, без захвого поспіху [7, р. 156]), етапами якого були: виведення радянських військ з Румунії (червень 1958 р.); відмова від радянського плану щодо перетворення Румунії в сільськогосподарський придаток Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) у серпні 1961 р. (відомий як «план Валева»); проголошення нейтралітету під час Карибської кризи і радянсько-китайського конфлікту; вилучення російської мови з числа обов'язкових дисциплін у 1963 р.; і, найголовніше, 23 квітня 1964 р. у центральній газеті РРП «Scînteia» («Іскра») з'явилася «Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale» («Declarația din aprilie») («Декларація щодо позиції Румунської робітничої партії з питань світового комуністичного і робітничого руху», відома як «Квітнева декларація»), у якій наголошувалося на принципі самостійності компартій і принципі невтручання у внутрішні справи, що, по суті, зводило нанівець вплив СРСР і КПРС у Румунії; Георгіу-Деж активно посприяв публікації тому Карла Маркса «Нотатки про румунів (недруковані рукописи)» (К. Marx. Însemnări despre români (manuscrite inedite)), де жорстоко критикувалася царська Росія за анексування Бессарабії у 1812 р.; у грудні 1964 р. з Румунії було повністю виведено всіх радянських військових радників, там залишилася і фунціонувала до 1989 р. єдина радянська офіційна установа – Генеральна дирекція закордонної інформації (Direcția

Generală de Informații Externe, D.G.I.E.). Однак спершу політика автономізму і незалежності щодо СРСР поєднувалася з посиленням внутрішнього терору в країні, який почав слабнути лише з 1962 р., що ознаменував початок нового етапу в історії румунського комунізму: 1962-1974 – «відлига» («dezhghețul»), етап «соціалізму з людським обличчям», незалежного від Москви, пов'язаний з останніми роками правління Георгіу-Дежа (помер 19 березня 1965 р. від раку, існують припущення, що був за «зраду» опромінений радіоактивними променями радянськими військовими агентами) і раннім періодом керування Ніколає Чаушеску (був його «His Finest Hour», щось схоже з періодом П.Ю. Шелеста (1963-1972) в Україні) та діяльністю Йона Георге Маурера (Ion Gheorghe Maurer) як Прем'єр-міністра (1961-лютий 1974).

Ніколає Чаушеску став біля керма РКП (так знову стала називатися компартія після IX з'їзду РКП 19-24 липня 1965 р.; Чаушеску акцентував на рівноправності стосунків з іншими компартіями) внаслідок закулісних інтриг після смерті Георгіу-Дежа. Доки на чолі уряду перебував Йон Георге Маурер, а Чаушеску боровся за зміцнення своїх сил, комуністичний режим зазнав помітної лібералізації, під час якої відбулися: звільнення всіх політичних в'язнів; реабілітація в квітні 1968 р. Лукреціу Петрешкану; ліквідація цензури (пізніше вона знову з'явилася у видавництвах, пресі, радіо, телебаченні); створення спільних товариств з іноземним капіталом; широке ознайомлення із західною культурою при одночасному підсиленні значення національних і традиційних цінностей. У зовнішній політиці Румунія у 1968 р. не тільки не брала участі в окупації Чехословаччини військами Варшавського договору, а Н. Чаушеску 21 серпня 1968 р. на мітингу гостро засудив цей акт, що надало РКП справді широку народну підтримку, а чимало інтелектуалів навіть вступили в її ряди, відмовляючись до того часу це зробити (колишні політв'язні письменники Александру Івасюк, Пауль Гома). Румунія першою з країн «соціалістичної співдружності» установила дипломатичні відносини з ФРН (1967), зберігши

їх з Ізраїлем після «шестиденної війни» у червні 1967 р. (як відомо, СРСР розірвав тоді дипломатичні відносини з Ізраїлем), у серпні 1969 р. до Бухареста здійснив офіційний візит Президент США Р. Ніксон (Румунія стала першою соціалістичною державою, яку відвідав американський президент), а румунський керівник відвідав США у жовтні 1970 р.; з 1972 р. Румунія стала тісно співробітничати з МВФ та Міжнародним банком реконструкції і розвитку. Тому «Захід охоче надавав Румунії позики, створював для неї режим найбільшого сприяння в торгівлі. Позиція Румунії в РЕВ та ОВД оцінювалася на Заході як роль «дисидента серед союзників Москви» [1, с. 204].

Однак 6 липня 1971 р., повернувшись після тривалого візиту в «соціалістичний Китай Мао Цзе Дуна» і КНДР Кім Ір Сена, де ознайомився з «азійським варіантом перемігшого соціалізму», Н. Чаушеску виступив з 17 пропозиціями щодо «поліпшення політико-ідеологічної роботи, марксистсько-ленінської освіти членів партії, усіх трудящих», що отримали згодом назву «липневі тези» (*tezele din iulie*), які й привели до т. зв. «культурної мініреволюції» з проголошенням «будівництва всебічно розвинутого соціалістичного суспільства своїм шляхом на основі принципів незалежності й суверенітету» і з поверненням до домінуючої ролі компартії й особисто «улюбленого керівника» та його першої леді – Єлени Чаушеску, культ особи яких поступово досяг небачено казкових розмірів. «Епоха Ніколає Чаушеску» остаточно викристалізовується після березня 1974 р., коли на пенсію «у зв'язку з погіршенням стану здоров'я» був відправлений Йон Георге Маурер (помер аж 8 березня 2000 р.), а 28 березня 1974 р. Чаушеску «було обрано» на новостворену посаду Президента Румунії – інаугурація проходила зі скіпетром – символом королівської влади. Так постала «комуністична монархія Ніколає Чаушеску» й останній період панування комунізму в Румунії – 1974-1989 – як «національного комунізму», внаслідок чого країна поступово опинилася в повній руйнації.

Особливості правління «румунського комуністичного монарха» добре відомі: жорстока лінія на зміцнення особистої влади та влади свого клану, передусім впливу дружини і сина Ніку Чаушеску; відверте обдурювання народу; виплата фінансової заборгованості (близько 11 мільярдів доларів США) будь-якою ціною (її таки виплатили в квітні 1989 р.), що породило політику «затягування поясів» й зумовило економічний хаос; систематизація сіл; пригнічення національних меншин; обмеження еміграції, зокрема німцям і євреям дозволялося залишати Румунію тільки після виплат 4.000-10.000 DM залежно від віку та професійної освіти відповідних осіб (ці гроші надавалися румунському уряду у формі кредитів) – майже 200.000 німців емігрували з Румунії у 1967-1989 рр.; заборонялися аборти, штучно продукувалося підвищення продуктивності; зведення телепрограм до двох годин на день єдиного каналу (!), з яких година присвячувалася самому Н. Чаушеску, а друга – патріотичному фільму в дусі комуністичної ідеології; повний контроль і реєстрація друкарських машин; пониження діячів культури та ін.

Цікавою і новою для українського читача буде інформація про те, що все-таки в добу Н. Чаушеску і в Румунії існував дисидентський рух, який маніфестувався страйком шахтарів у Валя Жіулуй (1977), створенням «Вільної профспілки робітників Румунії» (Sindicatul Liber al Oamenilor Muncii din România, 1979), яку очолив Пауль Гома, студентською маніфестацією в Яссах (1987), демонстрацією протесту робітників у Брашові (15 листопада 1987 р.). Важливу роль у румунському дисидентському русі відіграла «внутрішня еміграція» й опозиція видатних румунських письменників, таких як Нікіта Стенеску, Марін Преда, Марін Сореску, Августін Бузура, Ана Бландіана, Мірча Дінеску (який проголосив падіння диктатури Чаушеску по телебаченню 22 грудня 1989 р., до цього перебував під домашнім арештом і наглядом; цікаво, що 1989 р. в СРСР ще до падіння Чаушеску вийшла книга перекладів Мірча Дінеску російською мовою – таким чином радянське «перебудовне» керівництво тисло, очевидно, на румунського керівника) та ін.

Безумовно, Н. Чаушеску не сприйняв політики «перебудови» й «гласності» М.С. Горбачова, яку стали проводити в СРСР з квітня 1985 р. Міжнародна ізоляція й консерватизм Н. Чаушеску привели до його несподіваного зближення у 1985-1989 рр. зі східнонімецьким лідером Еріхом Хонеккером, між якими в минулому були прохолодні відносини внаслідок політики Чаушеску на дистанціювання від Москви та вірності Хонеккера Радянському Союзу «брежнєвських часів». У румунській історіографії так схарактеризовано цей антиреформістський альянс двох лідерів: «Антирадянськість Чаушеску не перетворив його в антисталініста. Навпаки, прорадянськість Хонеккера відразу зникла після появи Горбачова на міжнародній сцені. Два лідери, Чаушеску і Хонеккер, об'єдналися навколо абсолютної вірності марксистській догмі, яка для них стала не лише інструментом збереження особистої влади, але й щось на зразок релігії» [4, р. 354]. Недарма на зустрічі керівників країн Варшавського договору в Бухаресті 7-8 липня 1989 р. Чаушеску реактивізував майже зовсім забутий концепт «класової боротьби», згадавши, що скільки існують антагоністичні класи, то стільки класова боротьба залишається фундаментальним законом розвитку суспільства.

Народне повстання в Румунії у грудні 1989 р. проти тоталітаризму добре відоме. Більш ніж тисяча загиблих у тих подіях потрібно додати до десятків тисяч жертв, що приніс комунізм у Румунію. «Цим жахливим фіналом комуністичної диктатури в Румунії країна була «оригінальною» і в її трагедії, як «оригінальним» був і комуністичний режим *à la roumaine*» [5, р. 162].

Список використаних джерел та літератури

1. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи (40-ві – 90-ті ХХ ст.). Курс лекцій / В. І. Яровий. – К.: Либідь, 1997. – 269 с.
2. Bărbulescu M., Deletant D., Hitchins K. etc. Istoria României. / M. Bărbulescu, D. Deletant, K. Hitchins – B.: Corint, 2002. – 496 p.

3. Deletant D. Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc 1948 – 1965. / D. Deletant. – Iași: Polirom, 2001. – 271 p.
4. O istorie a românilor. Studii critice. Coordonatori: S. Fischer-Galați, D. C. Giurescu, I-A. Pop. – Cluj-Napoca: Ed. Fundației Culturale Române, Centrul de Studii Transilvanene, 1998. – 409 p.
5. Pop I.-A. Românii și România. O scurtă istorie / I-A. Pop. – București: Editura Fundației Culturale Române, 1998. – 166 p.
6. Rațiu I. România de astăzi. Comunism sau independență? / I. Rațiu. – București: Condor, 1990. – 205 p.
7. Șperlea F. De la Vlad Țepeș la Ceaușescu. Expresii memorabile românești explicate în contextul lor istoric / F. Șperlea. – București: Corint, 2001. – 168 p.

THE EVOLUTION OF ROMANIAN COMMUNISM: FROM STALIN'S TOTALITARIANISM TO NICOLAE'S CEAUȘESCU NATIONAL- COMMUNISM

In the article that is based only on Romanian references and historiography, had been analyzed stages of development, deployment, ideological evolution of Romanian Communist Party: being (staying) on the periphery of Romanian's political life in interwar Romania; coming into power in 1944-1947 with the help of the Soviet army; violent dictatorship of Stalinist model the late 1940s the early 1940s, it marked at the same time with internal party struggle, that finished with victory and establishment of solo dictatorship Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945-1965), who didn't accept Khrushchev's De-Stalinization; socialism "with a human face" (1962-1974) late Gheorghiu-Dej's and early Nicolae's Ceaușescu; Nicolae's Ceaușescu "communistic monarchy" like gradual stagnation of Romanian communism with "national tendency" (1974-1989), which finished by rejection of Soviet perestroika, the Romanian Revolution in December 1989 by murder of Ceaușescu and his wife.

Keywords: *Romania, communistic system, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceaușescu, The Romanian Revolution in December 1989.*

ЭВОЛЮЦИЯ РУМЫНСКОГО КОММУНИЗМА: ОТ СТАЛИНСКОГО ТОТАЛИТАРИЗМА К НАЦИОНАЛ-КОММУНИЗМУ

НИКОЛАЕ ЧАУШЕСКУ

В статье исключительно на основании румынских источников и историографии проанализировано этапы становления, развития, эволюцию румынской компартии: пребывание на периферии румынской политической жизни в межвоенной Румынии; приход к власти в 1944-1947 гг. при помощи Советской армии; жестокая диктатура сталинского образца конца 1940-начала 1960-х гг., ознаменованная и острой внутрипартийной борьбой, завершившейся победой и установлением единоличной диктатуры Георге Георгиу-Дежа (1945-1965), не принявшего хрущёвской десталинизации; социализм с «человеческим лицом» (1962-1974) позднего Георгиу-Дежа и раннего Николае Чаушеску; «коммунистическая монархия» Николае Чаушеску как постепенная стагнация румынского коммунизма с «националистическим уклоном» (1974-1989), непринятие советской Перестройки, что привело к Декабрьской революции 1989 г. с убийством Чаушеску и его супруги.

Ключевые слова: Румыния, коммунистическая система, Георге Георгиу-Деж, Николае Чаушеску, Декабрьская революция 1989.